

**Marie Krčmová, *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*,
Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra českého
jazyka, Ostrava 2007, s. 194, ISBN 978–80–7368–405–1.**

Do rąk specjalistów zajmujących się językiem czeskim oraz studentów poznających ten język trafia kolejna pozycja *Wstęp do fonetiki i fonologii dla bohemistův*. Tytuł książki sugeruje, że jest to pozycja zagłębiająca się w tematykę fonetyki i fonologii. Ponadto sama Krčmová w wielu miejscach nazywa swoją pozycję skryptem, który składa się z 12 rozdziałów.

Rozdział pierwszy omawia kwestię dyscyplin naukowych zajmujących się studiowaniem mowy, do których autorka zalicza przede wszystkim fonetykę i fonologię. Rozdziały od drugiego do szóstego poświęcone są fonetyce. Fonologia opisana została w rozdziałach od siódmego do jedenastego. Rozdział ostatni zawiera literaturę naukową, z jakiej Badaczka korzystała przy pisaniu niniejszej książki. Na końcu każdego rozdziału Krčmová wymienia pojęcia, które zostały w nim użyte.

Fonologia, według Krčmovej, bada jednostki dźwiękowe, z jakich zbudowany jest język, kombinacje tworzące łańcuch form mający w języku własne znaczenie. Jest to dyscyplina zajmująca się lingwistycznymi zjawiskami na płaszczyźnie dźwiękowego planu języka. Fonologia studiuje także system dźwiękowy oraz pravidła nim rządzące. Analizuje system dźwiękowy z punktu widzenia mówiącego, kodującego język oraz słuchającego, dokonującego dekodowania kodu językowego.

Fonetyka jest rozumiana przez Autorkę jako dyscyplina naukowa badająca dźwiękowy sygnał mowy w całej jego złożoności. Zajmuje się przede wszystkim organogenetyczną charakterystyką powstawania sygnału i jego ostateczną formą. Analizuje mowę na płaszczyźnie akustycznej. Krčmová dodaje, że obecnie fonetyka bierze również pod uwagę różne zjawiska i procesy, mające wpływ na tworzenie się sygnału podczas jego transmisji oraz percepcję. Wiedza z zakresu fonetyki i fonologii przydaje się podczas studiowania historii kształtowania się konkretnego języka. Według Autorki źródłem takiego poznania stają się prace badawcze z XIX wieku. W wyniku rozwoju naukowego obu dyscyplin rozwinęły one swoją terminologię naukową. Fonetyka w ostatnich latach była uważana na dyscyplinę, funkcjonującą na skraju lingwistyki i rozumianą jako pomocna dyscyplina lingwistyki. Współcześnie fonetyka ma własny krąg badań, a lingwistyka korzysta z rezultatów tych badań. Ponadto fonologia jest już dyscypliną lingwistyczną. Analiza fonetyczna – jak i fonologiczna – swoje badania opiera na bazie leksykalnych (kontekstowych) realizacji głosek.

Skrypt zawiera te informacje, które odnoszą się do dźwiękowego kształtu języka czeskiego. Autorka używa także terminu morfonologia, którą rozumie jako dyscyplinę naukową zajmującą się alternacjami dźwięków mowy. Morfonologiczne treści są w języku czeskim uwzględniane w ramach formalnej morfologii i słowotwórstwa.

W niektórych podręcznikach, jak informuje Krčmová, morfonologia bywa poruszana w ramach mowy pisanej oraz wiązana z zasadami poprawnej pisowni.

Fonologia i fonetyka są dyscyplinami badającymi jedną z części składowych procesu komunikacji językowej. Proces ten w niniejszej publikacji wyjaśniony jest jako przenoszenie informacji przez jednostkę za pomocą środków językowych. Komunikacja ma istotne znaczenie w funkcjonowaniu jednostki w społeczeństwie, a także wymiany informacji. Dlatego też, stwierdza Krčmová, należy zwrócić uwagę na inne formy, takie jak: język pisany, język gestów. Ponadto w komunikacji językowej Autorka wyróżnia dwa elementy: znaczenie komunikatu (zawartość) oraz forma brzmieniowa. W obu elementach można dodatkowo wydzielić: wypowiedź, zdanie oraz słowo.

W rozdziale drugim zawarte zostały zasady transkrypcji fonetycznej. Autorka przybliży czytelnikowi zagadnienie tzw. IPA (*International Phonetic Association*) – Międzynarodową Transkrypcję Fonetyczną. Fundament pod ten system został położony już w roku 1888. Transkrypcja ta używa alfabetu łacińskiego i jest uzupełniana o te znaki głosek, które nie mają pisemnego odpowiednika. Używa się także znaków diakrytycznych. System IPA opracowany dla języka czeskiego posiada 30 znaków: 11 monoftongów, 4 dyftongi oraz 15 konsonantów. Ponadto dla potrzeb prac dialektologicznych i etnologicznych zostały ustalone jednolite systemy zapisu mowy wraz z detalami transkrypcji fonetycznej z tym, że dla etnologów istotny jest zapis semantyczny tekstu, a nie jego strona dźwiękowa.

Skrypt porusza także kwestię różnicy między transkrypcją a transliteracją. Zdaniem Badaczki transkrypcja dotyczy adekwatnego przełożenia tekstu mówionego na tekst pisany, a transliteracja to sposób zapisywania tekstu pisanego w jednym alfabecie literami innego alfabetu, oparty na zasadzie ścisłej adekwatności literowej wyrazów obu tekstów.

Kolejny rozdział poświęcony został podstawowym pojęciom fonetycznym, przy czym w rozdziale tym oprócz zdefiniowania fonetyki znajdujemy informacje na temat podstawowych typów badań fonetycznych. Do podstawowych badań fonetycznych Krčmová zalicza: fonetykę organogenetyczną, audytywną, akustyczną; współczesną, historyczną, specjalną i porównawczą. Autorka wspomniała w rozdziale tym, że fonetyka korzysta z dorobku takich dziedzin, jak logopedia czy ortofonia.

Rozdział ten porusza również zagadnienie fonetyki organogenetycznej. Zdaniem Krčmovej, ten typ fonetyki w centrum swych zainteresowań naukowych umieszcza zagadnienia oscylujące wokół narządów mowy, biorących udział przy artykułowaniu głosek, dyferencjacji dźwięków mowy. Autorka wyszczególnia tutaj narządy mowy pasywne i aktywne.

Informacje dotyczące fonetyki akustycznej i audytywnej to treść rozdziału piątego. Fonetyki te zajmują się dźwiękiem, który jest nośicielem znaczenia mowy. Podczas badań fonetycznych mowę człowieka analizuje się pod kątem parametrów fizycznych, tzn.: intensywności dźwięku, częstotliwość, barwa oraz jakość. Ponadto czy-

telnik dowie się z tej części publikacji, jakie są typy głosek, biorąc pod uwagę aspekt akustyczny. Wyjaśniona jest również kwestia percepcji i zrozumienia mowy. Percepcja mowy uzależniona jest od intensywności i częstotliwości dźwięku oraz pola słuchowego człowieka. Badając akustyczną stronę mowy, stosuje się metodę słuchową wykorzystywaną także przez logopedów oraz dialektologów. Krčmová podaje także, iż w języku czeskim nie istnieje żadna pozycja zwarta, która byłaby poświęcona metodom eksperymentalnym, stosowanym podczas studiowania dźwięków mowy.

W następnym rozdziale umieszczone są informacje związane z dźwiękową strukturą mowy. Autorka uważa, że środkami modulacji mowy człowieka są: siła głosu, modulacja głosu, barwa głosu, tempo mowy oraz pauza. Natomiast wśród form modulacji mowy poruszane są zagadnienia koncentrujące się wokół akcentu, który może być siłowy, stały, ruchomy, zdaniowy. Kwestia modulacji mowy omawiana jest także na płaszczyźnie intonacji (melodii), emfazy i nacisku. Zdaniem Badaczki nacisk stawiany w mowie jest istotny podczas dokonywania interpretacji wypowiedzi przez osobę odbierającą komunikat językowy. Ponadto emfaza jest specyficznym typem zmian w mowie wynikającym z emocjonalnych pobudek. W rozdziale tym Krčmová opisuje również podział mowy na mniejsze odcinki, do których zalicza: przemówienie, wypowiedź, krótka wypowiedź, słowo jako jednostka dźwiękowa, takt, sylaba.

Sylabom poświęcono nieco więcej uwagi, opisując właściwości ich tworzenia i budowy. Mowa ludzka charakteryzuje się także pewnymi zmianami w ich realizacji. Autorka pisząc o tym, wspomina, że typy zmian dotyczą zjawiska koartikulacji i syntagmatyzmu. Typ zmian syntagmatycznych to zjawiska, do jakich dochodzi podczas łączenia głosek. Obok typu syntagmatycznego istnieje także paradygmatyczny, który dotyczy powstawania nowych jednostek fonologicznych, połączenia w jedną całość dwóch odrębnych jednostek lub zmian realizacji niektórych jednostek. Zmiany paradygmatyczne, jak uważa Krčmová, można zaobserwować podczas historycznych badań języka. Ponadto zmiany syntagmatyczne mogą być sygnałem tworzenia się zmian paradygmatycznych. Do zmian paradygmatycznych zaliczono dyftongizację i monoftongizację. Ponadto Autorka wyróżnia jeszcze zmiany asymilacyjne i dysymilacyjne.

Rozdziały od siódmego do jedenastego poświęcone zostały zagadnieniom fonologicznym. Część fonologiczną, jeśli można ją tak nazwać, otwierają podstawowe pojęcia fonologiczne (zawarte w rozdziale siódmym), wśród których fundamentalne miejsce zajmuje fonem. Opisane zostały także zjawiska fonologiczne, czyli zjawiska powstające podczas symultanicznej konfiguracji fal dźwiękowych, oraz te, które zachodzą w większych całościach niż jeden segment. W kolejnych podrozdziałach opisana została dźwiękowa realizacja fonemu, czyli alofon. Fonem jako jednostka systemu fonologicznego oraz jego kombinatoryka to kolejne części rozdziału siódmego. Rozdział ten zamyka zagadnienie zasad transkrypcji fonologicznej.

Bardzo obszerny jest rozdział następny, opisujący fonemy współczesnego języka czeskiego oraz ich realizację. Autorka skoncentrowała się na artykulacji czeskich mo-

noftongów, dyftongów i fonemów konsonantycznych oraz ich akustyce realizacji. Rozdział dziewiąty to foniczne środki mowy i ich zastosowanie w języku czeskim. Wśród środków mowy Krčmová umieściła pauzę, intonację oraz akcent. Tematowi akcentu Autorka poświęciła znacznie więcej miejsca i mówi o akcencie zdaniowym, słownym oraz o problemach umieszczenia tego akcentu w mowie. Badaczka podaje, że w języku czeskim oprócz akcentu głównego istnieje także poboczny. Ponadto Autorka podkreśla fakt, że w języku czeskim akcent wyrazowy zależy od akcentu zdaniowego. Krčmová podaje, że akcent w wyrazach jednosylabowych nie pada na nie, ale jest przesunięty na pierwszą sylabę następnego wyrazu, np.: *pan 'novak to 'řikal 'jašne*. Przykładów wyjaśniających problem stawiania akcentu w języku czeskim Autorka podaje znacznie więcej. Oprócz akcentu został także krótko wyjaśniony takt w języku czeskim, który – zdaniem Krčmovej – może być: zstępujący, wstępujący oraz otaczający.

Rozdział jedenasty to zagadnienia ortofonii i ortoepii. Krčmová podaje wyjaśnienie obu tych terminów. Jej zdaniem ortofonia zajmuje się poprawnym wymawianiem, zasadami poprawnej wymowy ustalonej w danym języku. Ortoepia to dział językoznawstwa badający zagadnienia poprawności i kultury języka. Rozdział ten omawia również niektóre zasady poprawności językowej dotyczące np. współczesnych zasad artykulacji słów zapożyczonych oraz artykulacji imion własnych. Zawarte tu zostały także zasady ortoepiczne oraz opis problemów ortoepicznych przy łączeniu głosek.

Ostatni rozdział zawiera literaturę naukową, z której Autorka czerpała podczas opracowywania zagadnień poruszonych w omawianej publikacji. Literatura ta podzielona jest na literaturę podstawową, proponowaną (zawartą na końcu rozdziału jedenastego) oraz inne prace.

Książka Marii Krčmovej to pozycja nakreślająca podstawowe zagadnienia związane z fonetyką i fonologią. Pamiętać należy, że publikacja ta przeznaczona jest dla bohemistów, czyli osób, dla których język czeski jest przedmiotem nauczania lub badania. Jako publikacja specjalistyczna jest więc przeznaczona dla ściśle określonego, wprowadzonego w problematykę, odbiorcy. Może jednak być wykorzystywana także przez innych fonologów (np. zajmujących się językami zachodniosłowiańskimi). Ponadto należy także nadmienić, że Autorka podczas wyjaśniania wielu zawiłych i trudnych zagadnień z zakresu fonetyki fonologii ilustrowała poszczególne kwestie trafnymi przykładami, co dodatkowo podnosi wartość poznawczą omawianej pozycji.

Sebastian Taboń, Opole